

UV RAPPORT 2014:52

ARKEOLOGISK FÖRUNDERÖKNING

Gullberget och skansen Lejonet

Arkeologiska lämningar kring Gullbergets hus, fäste och skans

Västra Götalands län, Västergötland, Göteborgs kommun och stad,

Gullbergsvass 703:6 och 703:4, Göteborg 135:1

Carina Bramstång Plura

UV RAPPORT 2014:52

ARKEOLOGISK FÖRUNDERÖKNING

Gullberget och skansen Lejonet

Arkeologiska lämningar kring Gullbergets hus, fäste och skans.

Västra Götalands län, Västergötland, Göteborgs kommun och stad,

Gullbergsvass 703:6 och 703:4, Göteborg 135:1

Dnr 3.1.1-02359-2013

Carina Bramstång Plura

Riksantikvarieämbetet,
arkeologiska uppdragsverksamheten (UV Väst)
Kvarnbygatan 12
431 34 Mölndal
Tel.: 010-480 80 00
Fax: 010-480 82 13

e-post: uvvast@raa.se
e-post: fornamn.efternamn@raa.se
www.arkeologiuv.se

© 2014 Riksantikvarieämbetet
UV Rapport 2014:52

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriet Gävle 2012. Medgivande I 2012/0744.
Kartor är godkända från sekretessynpunkt för spridning.

Bildredigering Lena Troedson
Layout Lena Troedson
Omslag

Framsida: En figurin i metall med förgyllning föreställande ett Lejon tillvaratogs vid förundersökningen invid Gullberget. Foto: Lena Troedson.

Baksida: Bilden illustrerar skansen Lejonet på Gullberget från sydväst 1859. Lokomotivet i förgrunden visar en över 150-årig tradition av tågresande förbi området. Litografi ur verket Göteborg (med dess omgifning) framställt i taflor (1859). Göteborgs Musei Arkiv, Göteborg: skansen Lejonet.

Tryck/utskrift Elanders Sverige AB, 2014

Innehåll

Bakgrund 5

Kunskapsläget 5

Syfte och frågeställning 12

Metod och dokumentation/genomförande 13

Resultat 14

Schakt på nordöstra sidan av Gullberget 14

Schakt på sydvästra sidan av Gullberget 21

Vallrester samt andra lämningar efter äldre försvarsanläggningar 21

Brunn på Gullberget 25

Utvärdering och förslag till fortsatta åtgärder 25

Referenser 27

Administrativa uppgifter 27

Bilagor 28

Bilaga 1. Schaktbeskrivning 28

Bilaga 2. Fyndtabell 31

Figurförteckning 33

Figur 1. Platsen för undersökningen markerad på utsnitt ur GSD-Översiktskartan, blad 253 Göteborg (skala 1:250 000), och GSD-Sverigekartan.

En arkeologisk förundersökning har av Riksantikvarieämbetet, Arkeologiska uppdragsverksamheten (UV Väst) utförts på fornlämning Göteborg 135:1, Gullberget med skansen Lejonet. Orsaken var projektering för ny järnväg, Västlänken, som skulle innebära att en tunnel byggs genom Gullberget och under befästningslämningen skansen Lejonet. Fornlämningen har inte avgränsats genom nu utförd förundersökning, då undersökningsområdet begränsats till de delar som ligger i den förmodade sträckningen för Västlänken. Dessutom har undersökningen begränsats något av andra element såsom hårdgjorda ytor, cykelväg med mera. Vid förundersökningen iaktogs lämningar i form av vallar, murar och timmerstockar, vilka bedöms tillhöra Gullbergs fäste, skans, eller hus som funnits på Gullbergsklippan innan skansen Lejonet byggdes på slutet av 1600-talet.

Fyndförande lager dokumenterades med raseringslager innehållande bland annat tegel, kol och kalkbruk. Ett silvermynt med en trolig datering till åren runt 1400 antyder att fynd från de tidigare fästena på klippan fortfarande kan finnas i marken runt Gullberget. Symboliskt återfanns också en förgylld miniatyr föreställande ett Lejon. Denna figurin har två fästen undertill och har troligen suttit på något som en utsmyckning.

Bakgrund

Trafikverket har ansökt om tillstånd att göra ingrepp i fornlämning Göteborg 135:1, skansen Lejonet. Orsaken till ingreppet är projektering för ny järnväg, Västlänken.

Riksantikvarieämbetet, Arkeologiska uppdragsverksamheten (UV Väst) genomförde under tre dagar i november 2013 en arkeologisk förundersökning av skansen Lejonet.

Ingreppet för Västlänken skulle innebära att en tunnel byggs under befästningslämningen skansen Lejonet och genom Gullberget. Därmed skulle också schakt komma att grävas nordöst respektive sydväst om Gullberget. Dessa mjukytor vid bergsfoten är de som är aktuella för denna förundersökning.

Kunskapsläget

Om vi ser på litografin på rapportens baksida så illustrerar den en tidsbild från 1859 där skansen Lejonet, tillhörande Göteborgs befästningar, står centralt i bilden uppe på Gullbergsklippan. Här syns tydligt att Gullberg fortfarande till stor del är kal, någon växtlighet tilläts inte växa på klippan då fri sikt var väsentlig för fästningens försvarsfunktion och den fortsattes hållas fri några år in på 1900-talet, trots att skansen sedan länge förlorat sin försvarsfunktion. Den parkväxtlighet med stora träd som idag tillåts växa upp på Gullberget tillhör därmed ingen äldre kulturmiljö på platsen. På illustrationen ser vi dessutom hur nära klippan Göta älv fortfarande gick, då man skönjer segel i vänstra kanten på bilden. Bilden visar också att närområdet fortfarande var öppet och i det närmaste obebyggt och att marken nyttjats till bete. Något som har en över 150-årig tradition i området är att Gullberget flankerats av tågtrafik. Denna tradition, som började

Figur 2. Fornlämningen markerad grovt med röd oval och tunnelmynningarnas områden markerade vid Gullbergs fot på utsnitt ur GSD-Fastighetskartan, blad 64D 0cS Partille. Skala 1:5000.

Figur 3. Förundersökningsschakten markerade på utsnitt ur GSD-Fastighetskartan, blad 64D 0cS Partille. Skala 1:1000.

Figur 4. Platsen för den nordöstliga tunnelmynningen. Foto, mot sydväst: Carina B. Plura.

Figur 5. Platsen för den sydvästliga tunnelmynningen. Foto, mot öst: Carina B. Plura.

med ett spår för lokomotiv, har eskalerat sedan dess, för att idag fullständigt omgärda klippan.

Något som också kan skönjas på illustrationen är lämningar från en av skansen Lejonets föregångare, Gullbergs fäste, skans, eller hus, bland annat genom den gräsbevuxta vall som syns intill järnvägen. Denna vall finns fortfarande kvar synlig idag.

Göteborgs befästningar

Göteborgs befästningar började uppföras under 1620-talet. Arbetet fortsatte under hela 1600-talet. Det första befästningssystemet byggdes efter nederländska principer och bestod av en jordvall som var två till tre meter hög och hade bastioner som till en början var upplagda av ler- och jordmassor för att under hand förbättras med timmerrustbäddar som underlag för murar. Byggnadsprojektet var ett av de mer påkostade under hela 1600-talet, med landets främsta exempel på holländskt inspirerad kanalstadsplan, med omgivande befästningsgördel och vallgrav, och den regelbundet planerade förstaden Haga med sin enklare rutnätsplan. År 1653 påbörjades arbetet med att göra tillfälliga befästningar permanenta, ett arbete som pågick i flera år.

Utanför stadsmuren byggdes Skansen Kronan och skansen Lejonet, tillhörande Göteborgs befästning. Först 1704 står befästningarna helt färdiga, och under 1700-talet, tilläts befästningsverket förfalla. Underhållet av murverken försenades på grund av landets dåliga ekonomi. Mot slutet av århundradet var fästningsverken mycket bristfälliga och de hade spelat ut sin roll i försvarshänseende. Några belägringsförsök hade aldrig utförts mot Göteborgs befästning. Beslutet att riva befästningarna till gatunivå togs år 1807. Skansarna Kronan och Lejonet sparades liksom en del av bastionen Carolus XI Rex vid Otterhällan, samt hela rustbäddssystemet och murarna upp till gatunivå.

Skansen Lejonet

Skansen Lejonet på Gullbergsklippan, med byggstart 1687, är fortfarande ett mycket framträdande historiskt landmärke. Idag ligger fornlämningen dock otillgängligt kringskuren av vägar och järnvägar, men på 1600- och 1700-talet låg skansen i ett nästan obebyggt landskap nära vattnet. Den enda vägen, var den gamla landsvägen söderut som låg en bit öster om Gullberget.

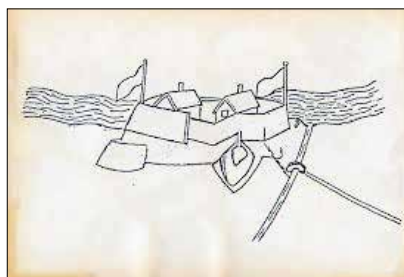
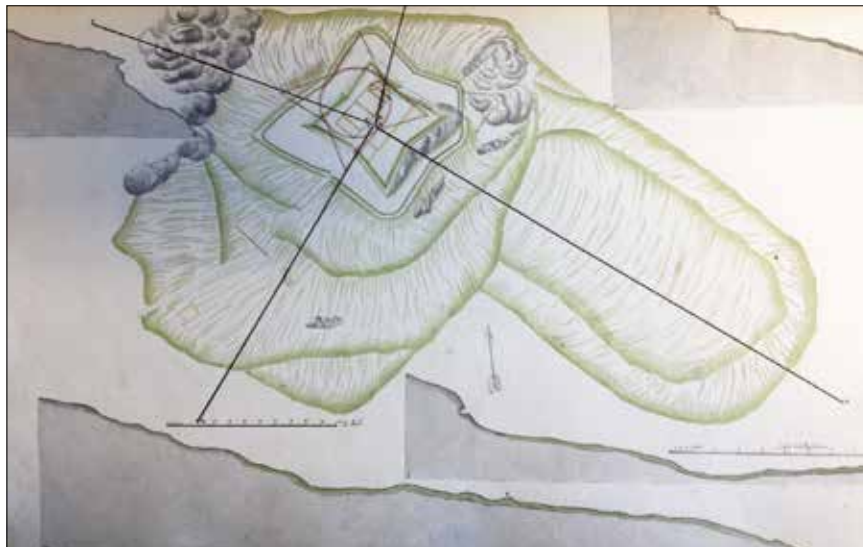
Kunskapen om själva befästningsverkets konstruktion är relativt god, mycket på grund av att skansarnas murverk fortfarande finns kvar. Själva byggnaden skansen Lejonet är sedan 1935 skyddad som statligt byggnadsminne. Många frågor är dock obesvarade kring fornlämningen i sin helhet. Därför är det oklart hur mycket som finns kvar av anläggningar och kulturlager i marken på Gullberget, samt hur långt bak i tiden dessa lämningar i så fall kan dateras.

Skriftliga uppgifter om Gullbergs äldre fästningar

Gullberget har varit befäst vid ett flertal gånger. Gullbergsklippan var en utmärkt försvarspunkt då närbelägna höjder saknades, lämpliga för fientligt

Figur 6. Den stora kartbilden visar plan och profil av Gullbergsklippan med jordskans från Gullbergs slott, så som den ska ha sett ut år 1687 innan skansen Lejonet byggdes. Den röda stjärnformade markeringen visar var skansen Lejonet skulle placeras. (Original finns på Krigsarkivet, serien Fortifikationsarkivet. Fotot är taget av Tom Wennberg, Göteborgs stadsmuseum).

Den mindre teckningen visar Gullbergs slott på en dansk medaljbild med fristående hus omgivna av låga och sluttande vallar. Några mindre utanverk omger det låga berget. Till höger i förgrunden ses Mölndalsån, som mynnar ut i Göta älv. Över ån leder Gullbergsbro. Teckning: Lars Gahrn efter den danska segermedaljen (Gahrn 2011).

belägringsartilleri. Göta älv flöt tätt intill klippan och tillsammans med Gullbergsån och Fattighusån bildades en naturlig vattengrav som omgärdade Gullberg.

Första gången Gullberg omnämns i skrift är i Erikskrönikan 1303, här nämns att kungen Birger Magnusson (1298–1318) lät bygga ett befäst hus på Gullbergs hed ”Tha bygdo the eth hus a Gulbergs heedh.” (Erikskrönikan 1991, s. 103). Detta hus bestod troligtvis av en enkel Skans med omgivande pallissader och vaktorn och är den tidigast kända befästningen på platsen där skansen Lejonet står idag.

År 1455 uppfördes ett starkare fäste på Gullberg, vilket snart förstördes av danskarna. Det var försett med murar men utan vidare utanverk. Karl Knutsson lät återuppbygga fästet 1469, men danskarna jämnade det med marken samma år. 1522, under Gustav Vasas regeringstid, byggdes återigen Gullbergs fäste upp, för att denna gång raseras året därpå av danskarna.

Nästa gång klippan befästes gjordes skansen betydligt starkare med vallar, vattengravar och utanverk. Skansen förstärktes och utbyggdes under många år och var i gott skick 1611 då Gustaf II Adolf tillträdde tronen. Den 27 januari 1612 anföll den danske kungen Kristian IV Gullberg med en här på omkring 2500 man, men mötte hårt motstånd av skansens besättning med Mårten och Emerentia Krakow i spetsen. Danskarna återkom i maj samma år och lyckades inta fästningen med en nu tio gånger så stor armé. Året därpå raserades så fästningen av danska trupper på hemväg från ett plundringståg i Västergötland.

Mellan åren 1643–1645 byggdes en ny skans i form av en stjärnskans på Gullbergsskär. Troligen återanvändes en del material från den tidigare raserade fästningen. Efter freden 1645 tilläts fästningen förfalla. 1656 upprustades fästningen tillfälligt inför ett krig med danskarna, men efter freden förföll det åter. 1675 rustades Gullberg nödortfäst inför ytterligare ett krig med Danmark.

I början av 1680-talet var fästningen mycket förfallen och inte mycket mer än jordvallar återstod. Dessa undanröjdes delvis på Karl XI befallning. 1684 presenterade så Erik Dahlberg sin plan för utbyggnaden av Göteborgs befästningar, i vilken ingick att uppföra ett torn på Gullberg. Den 1 maj påbörjades schaktarbetet på Gullberg och i samband med det gjordes ett antal fynd i form av järnsporrar, värjfasten m.m. Även vallgraven som förband Gullbergsån med Gullbergs vassar iakttogs, liksom diverse mur- och timmerarbeten.

Dahlbergs ritning över en ny skans på Gullberg godkändes den 22 juni 1687 av Karl XI. Dahlberg ska redan samma dag som han fick beskedet lagt första grundstenen till skansen, som skulle uppföras inom det gamla stjärnverket. Tornet, som under projekteringstiden hade benämnts Gullbergstornet, gavs namnet Wästgötha Lejonet (Dahlbergh 251ff).

Arkeologiska belägg

En av de viktigaste frågeställningarna inför förundersökningen var att försöka utröna huruvida de skriftliga källor som talar om Senmedeltida försvarsanläggningar på Gullberget, bestående av bland annat vallar och blockhus, finns att belägga rent arkeologiskt. Vilka av alla dessa föregångare finns det fortfarande spår av i marken runt om på Gullberget? Kan vi se rester av dessa aktiviteter på Gullberget, från befästningsanläggningarna och diverse verksamheter på platsen. Undersökningen ger också tillfälle till att inventera brunnen.

Vid efterforskningar i Stadsmuseets arkiv återfanns ej inrapporterade anteckningar till fornminnesregistret om en provgrävning som ska ha ägt rum på Gullberget år 1973. Det visade sig också ha utförts en upprepning av brunnen i skansen Lejonets källare några år senare av Götiska Förbundets medlemmar.

Provgrävning 1973

I samband med en restaurering av Skansen i augusti 1973 tillkallades Hans Andersson från Göteborgs Arkeologiska Museum till platsen för en besiktning. Utmed uppfartsvägen mot skansen hade schakt grävts upp för belysningsstolpar och han iakttog tegelstenar, kalkbruk samt stora uppkastade stenar i två partier. Han tolkade lämningarna som rester av en vall samt en vallkärna, båda placerade i nordväst-sydöstlig riktning, och överensstämmer med den vall som ligger helt synlig på den sydöstra sidan av bergets kant.

På den plats som idag utgör en grusad parkeringsplats dokumenterade Hans Andersson också en tegelanläggning. Den bestod av nederdelen av en spishärd samt en tegelmur som utgjorde rester efter en skorsstensstock. I anslutning till tegelanläggningen påträffades en förkolnad syll parallellt

Figur 7. Fotot visar tegelkonstruktionen som Hans Andersson dokumenterade 1973. Bilden är en kopia av ett foto i Göteborgs Musei Arkiv, Provgrävning, skansen Lejonet 1973.

med dess vägg, samt en sten som kan ha tjänat som syllsten. Runt resterna påträffades kolrester efter en brunnen byggnad. Över hela anläggningen låg ett kraftigt raseringslager av tegelskärv, kalkbruk och kol. Teglet är av medeltida och 1500-talstyp, men kan vara sekundärt använd. Ugnstypen anser Hans Andersson inte vara äldre än 1500-tal och han konstaterar att huset inte kan vara yngre än 1687. Det framgår av en relationsritning från 1687 från byggstarten av skansen Lejonet att man i och med detta bröt ner gamla murar och förde bort jord. Då Gullbergs fäste förstördes 1613 och Gullbergsklippan återbefästes 1643, för att därefter tillåtas förfalla, iståndsatt återigen 1656 och påbättrats 1673 (Ljungberg 1924, s. 83ff) så återstår tre dateringsmöjligheter, konstaterar Hans Andersson. Huset kan ha tillkommit före 1612 eller 1643–1656 eller cirka 1673. Om tegel utnyttjats sekundärt skulle detta ha kunnat tillhöra det äldre Gullbergs fäste och kunnat tas i bruk först efter det förstördes 1613.

Tegelugnslämningen ska ha lämnats kvar och bara täckts över efter undersökningen. Platsen för tegelugnen återfinns några meter söder om det nu vid förundersökningen undersökta schaktet 4 (se figur 9 och Andersson 1973).

Brunngravning

Ett åttamannalag av medlemmar i Götiska Förbundet grävde upp och rensade brunnen i skansen Lejonets källare vintern 1976–77. Man ska då ha påträffat ”allehanda skräp från olika tidsepoker”, bland annat muskötkulor från 1600- och 1700-talet. I deras skrift *Skansen Westgötha Lejon* finns en kort beskrivning av brunnen samt ett foto på de föremål som togs tillvara vid rensningen upplagda på ett bord (Ekroth 1979, s. 16–17). Fynden ska finnas i Götiska förbundets ägo, och enstaka är placerade i monter i skansen Lejonet.

Syfte och frågeställning

Syftet med förundersökningen är att förse Länsstyrelsen med ett fördjupat kunskapsunderlag inför provningen av arbetsföretaget enligt 2 kap. 12§ KML. Primärt kommer fornlämningens omfattning och avgränsning att

fastställas vid de ytor där arbetsföretaget planerar ingrepp. Lämningarnas karaktär, datering, sammansättning och komplexitet bedöms och frågeställningar utifrån resultat preciseras inför eventuellt kommande särskild undersökning. Konkreta frågor inför förundersökningen var:

- Hur stor är fornlämningen, vertikalt och horisontellt, i förhållande till exploateringsområdet?
- Vilken typ av befästningslämningar och eventuella spår efter slag finns bevarade och vilken ålder har de?
- Finns brunnen kvar och i vilket skick i så fall?
- Finns äldre försvarsanläggningar bevarade på Gullberget av de nämnda vallar och blockhus som ska ha funnits på platsen från senare medeltid?
- Finns denna yttre begränsning kvar i form av vallar/grav (hur förstört är omgivningen runt berget)?

Metod och dokumentation/genomförande

Inom förundersökningsområdet grävdes schakt med maskin för att undersöka bevarade äldre marklager, byggnadslämningar och fyndförekomster. Mellan 1,5 och 3 meter breda schakt grävdes upp. Längden var avhängigt tillgänglighet och vad som iaktogs i schakten. Valda representativa anläggningar och lager undersöktes och dokumenterades enligt single context. Schakt och lämningar mättes in med dgps med hög precision och fotograferdes digitalt. Alla lager undersöktes med metalldetektor under schaktningens gång.

Figur 8. Alla lager gicks noggrant igenom med metalldetektor; en metod som visade sig ge goda resultat med flera metallfynd. Foto: Carina B. Plura.

Mätdata, foto och beskrivningar läggs in och registreras i det digitala dokumentationssystemet Intrasis, enligt Riksantikvarieämbetets standard. Datan bevaras därefter arkivbeständigt enligt Riksantikvarieämbetets normer. Ritningar och analogt arkivmaterial skickas för arkivering till Göteborgs Stadsmuseum.

Teknisk utrustning som används är bandburen minigrävmaskin av typen Volvo EC35, samt DGPS och metalldetektor.

Vedartsanalys och dendrodatering skulle utföras om fynd påträffades lämpliga för dateringsändamål. Tyvärr var kvalitén på trästockarna som påträffades vid undersökningen inte tillräckligt välbevarade för dendrodatering. De vittrade sönder och hade en mycket dålig yta och visade sig också vara delvis brända.

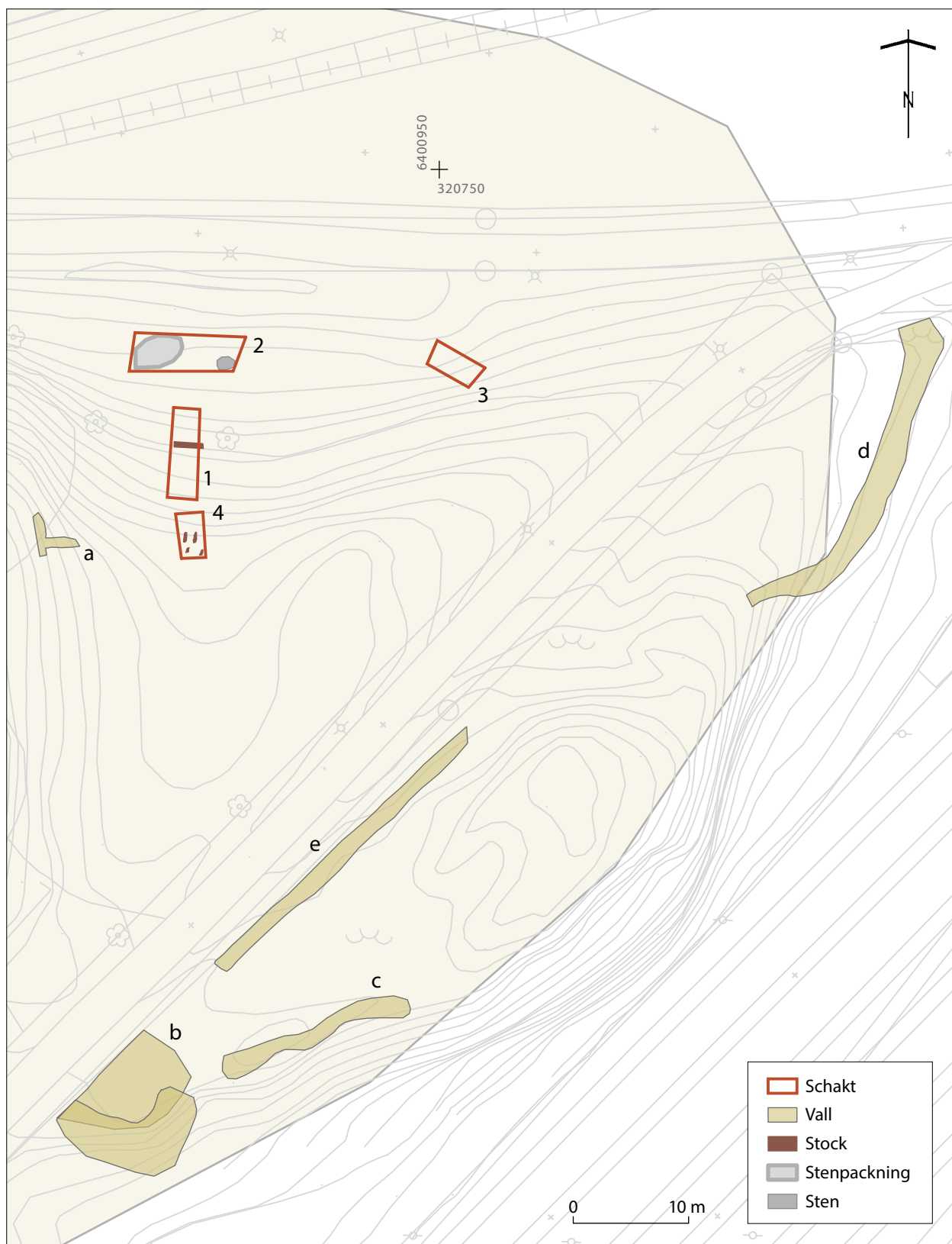
Fynd som ansågs särskilt angelägna för tolkningen av fornlämningen tillvaratogs. Dessa har rengjorts, registrerats i Intrasis och lagts i fyndaskar som försatts med etiketter med relevanta uppgifter. Föremål av exceptionell art som kan komma att förstöras konserveras efter utlåtande från konservator vid SVK (Studio Västsvensk Konservering). (Bedömning vad som anses vara av exceptionell art görs i samråd med länsstyrelsens representant). Insamlade fynd omhändertas i fält enligt direktiv från konservator och transporteras omgående till SVK. Efter konservering förvaras fynden temporärt på UV Väst i väntan på en eventuell fortsatt arkeologisk undersökning. Genomförs ingen sådan skickas fynden till Göteborgs Stadsmuseum där de slutmagasinerar.

Resultat

Totalt grävdes knappt hundra kvadratmeter i yta fördelat på åtta schakt, fyra schakt nordöst och fyra schakt sydväst vid Gullbergets sidor. Schakten förlades i Gullbergets humösa delar utmed bergets slänter och planare ytor kring de planerade tunnelmynningarna (se figur 9 och 13). Hela fornlämningsområdet, vars markering idag grovt motsvarar bergets form, uppgår till upp emot 20 000 kvadratmeter. Tunnelmynningarnas ytor var i storlek mellan 450-500 kvadratmeter vardera och förundersökningsområdet, aktuellt för schaktning på fornlämningen, var därmed strax under 1000 kvadratmeter. I förhållande till de markerade tunnelmynningarnas storlek har cirka 10 % nu undersökts. Vid den östra tunnelmynningen var det svårt att komma åt att schakta på grund av gång- och cykelväg samt inhägnat arbetsområde. Här grävdes schakten på gränsen och direkt intill den markerade mynningen.

Schakt på nordöstra sidan av Gullberget

Schakten som grävdes på nordöstra sidan av Gullberget visade sig bestå av mäktiga jordlager, upp till 2,2 meter tjockt som mest nedanför bergsslänten. Schakt 1 och 4, placerade i en nordlig slänt precis norr om den grusade parkeringsytan där tegelugnen och raseringslager undersöktes 1973. Mycket riktigt fann vi även raseringslager i slänten med fyndinnehåll som tycks överensstämma med det som påträffades vid den arkeologiska undersökningen

Figur 9. Schakt 1, 2 och 4, placerades i en nordlig slänt precis norr om den grusade parkeringsytan, schakt 3 grävdes närmare vägen som leder in till skansen Lejonet. Vallarna är markerade med a-e. Utsnitt ur GSD-Fastighetskartan, blad 64D 0cS Partille. Skala 1:500.

Figur 10. På fotot syns den tvärgående stocken i schakt 1, placerad i nordöstlig-sydvästlig riktning. Den har troligen haft en funktion av att hålla jordmassor på plats i slänten mot norr. Foto: Carina B. Plura.

1973. Vid dryga 1 meters djup ökar tegelmängden markant i schakt 1 och 4, med både taktegel och tegelstenar. Flera horisonter iaktogs med sot- och kollinser i humus innehållande kalkstensrester efter bruk och i lagret förekommer också keramik och musselskal från ostron. Detta raseringslager kan komma från den planare parkeringsytan ovanför, direkt söder om slänten. Raseringslagret var drygt 0,5 meter tjockt i schakt 1 och i schakt 4 omkring 1 meter tjockt. I schakt 1 tillvaratogs ett silvermynt mot botten av raseringslagrets på 1,5 meters djup. Myntet är en klippt örtug och den är något svårläst, men en tolkning är att den är ett Erik av Pommern mynt och därmed skulle vi få en datering till sent 1300-tal eller början av 1400-talet (se figur 16). Myntet rengörs och konserveras och förhoppningsvis får vi en säker datering därefter.

Figur 11. På omkring 1,3 meters djup i schakt 4 dokumenterades 2 timmerstockar horisontellt liggande med drygt 1 meters mellanrum. Stockarna var ytligt brända. På omkring 2 meters djup iaktogs ytterligare två timmerstockar placerade i samma riktning. Två av stockarna hade spetsig ände och tydliga huggspår sågs. Troligen har dessa stockar haft en stabiliserande funktion för hållfasthet så att jordmassor i slänten hålls på plats. Foto: Carina B. Plura.

I schakten 1 och 4 påträffades också horisontellt lagda stockar, troligen furu (se figur 10–11). I schakt 1 låg en stock i nordöstlig-sydvästlig riktning och föreföll hålla jordmassor på plats i slänten mot norr. I schakt 4 dokumenterades fyra ytligt brända stockar liggande i nordnordväst-sydsydöstlig riktning. Två med cirka 1 meters mellanrum på omkring 1,3 meters djup och två på omkring 2 meters djup, också dessa med en meters mellanrum. Dessa fyra stockar, med en omkrets på omkring 0,2–0,25 meter i diameter, förefaller ha haft en stabiliserande funktion i slänten.

Schakt 2 grävdes på en något planare yta direkt nedanför slänten. Här kunde tydligt ses att jordmassor grävts upp vid dikning intill en gång- och

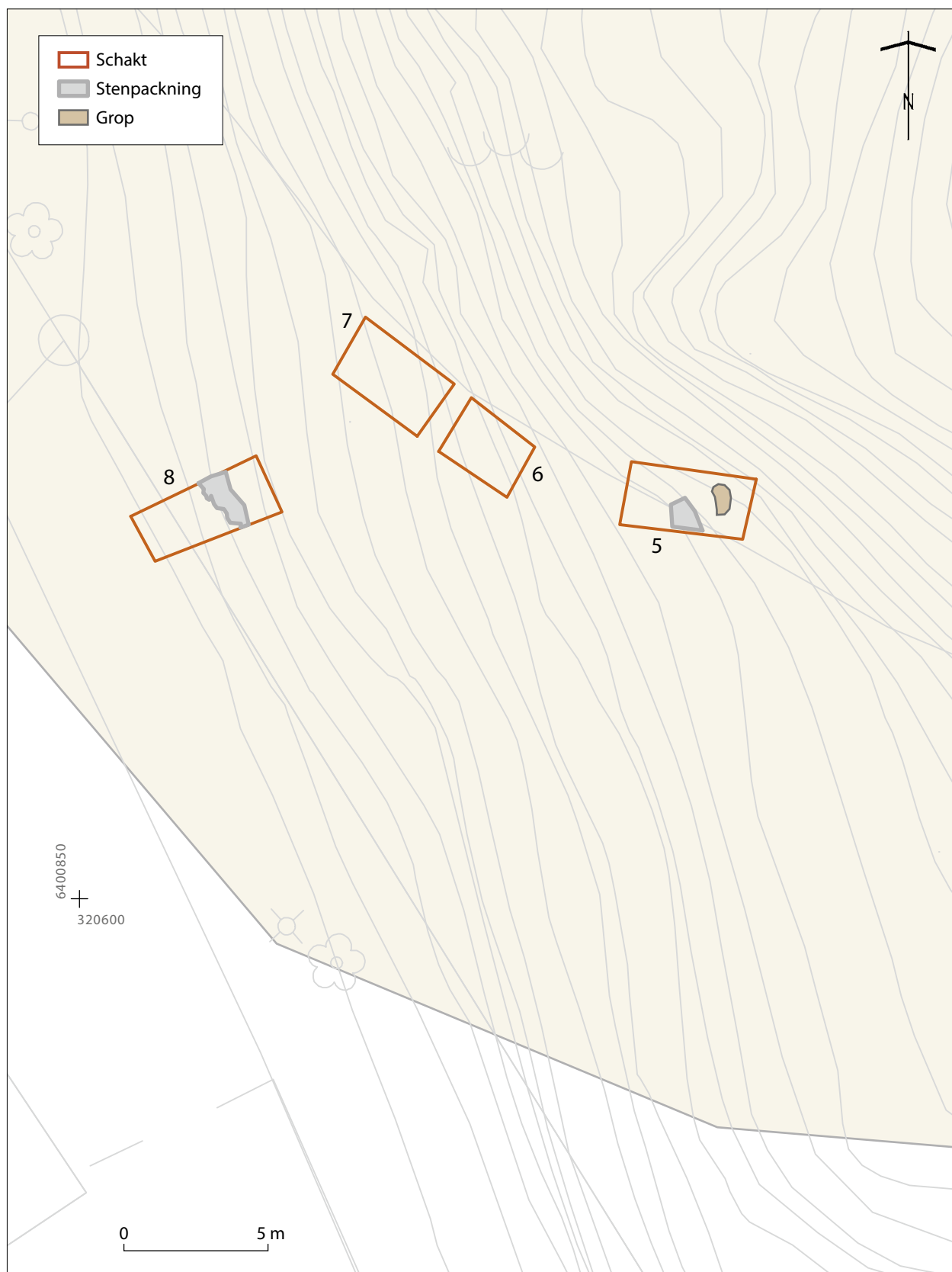
Figur 12. På fotot rensar arkeolog Anders Kjellin fram stensamlingen med håligheter mellan och under stenarna i schakt 2. Foto: Carina B. Plura.

cykelväg strax norr om schaktet. Den första metern jordlager var tämligen omrörd innehållande föremål i metall som spänne, muskötkulor i bly, kontrollmärke i bly, järnkrok, spik och porslin, samt två mynt (ett 10 öres från Norge 1888 och en ettöring från 1915).

På mellan 1 och 1,6 meters djup kom ett lager mjälig humus, som innehöll tegel, glas, rödgods samt en förgylld miniatyrstatyett föreställande ett Lejon på 1,5 meters djup (se omslagsbilden).

I schakt 2 västra del, på mellan 1,5 och 1,9 meters djup, rensades en yta med större stenar fram. En stor plan sten iakttogs på omkring 0,9 meter i diameter i östra delen av schaktet, samt mot mitten och västra delen kom en samling stenar på mellan 0,4 och 0,7 meter i diameter i storlek. Stensamlingen föreföll ha mindre hålrum under sig och rikligt med vatten stod så småningom mellan stenarna, vilket kan förespråka tolkningen som en äldre dränering (se figur 12).

Jordlagren i schakt 3 var inte lika mäktiga som de i och nedanför den mer stupande slänten där schakt 1, 2 och 4 grävdes, de mäktiga raseringslagren saknades. I humusens första 0,3 meter tillvaratogs två muskötkulor i bly. Därunder kom ett lager innehållande rödgods, tegel, sot och kol ner till 0,6 meter. Ett mörkare och mer sandigt lager tog vid ner till 1 meters djup för att övergå i mer enhetlig grå mjäla utan synliga lämningar. I lagret mellan 0,6–1 meter iakttogs en käke och bete från svin samt en ställd mindre träpåle i furu. Även denna träpåle var i dåligt skick och var inte lämplig för dendrodatering.

Figur 13. Schakt 5–8 placerades på Gullbergets sydvästra sida. Skala 1:200. Utsnitt ur GSD-Fastighetskartan, blad 64D 0cS Partille.

*Figur 14. En stenpackning i schakt 5 som tolkas som en murrest. Schaktet förlades på en avsats invid en brant bergvägg.
Foto: Anders Kjellin.*

Schakt på sydvästra sidan av Gullberget

Schakt 5–8 grävdes på Gullbergets sydvästra sida. Här förlades schakten 5–7 på en planare avsats på en bergskam, invid en brant bergvägg (Se figur 13–14). Schakt 8 grävdes på bergets nedre del i en slänt mot väster.

I schakt 5 och 8 hittades murrester. I schakt 5 dokumenterades en lagd stenpackning. Stenpackningen hade en oregelbunden form 1×1,2 meter och låg på cirka 0,25 meter djup. Stenarnas storlek varierade mellan 0,2–0,5 meter i diameter, en del av dessa var fogade med murbruk. Stenpackningen kan vara rest av mur och som förmodligen fortsätter söderut om schaktet (se figur 14). I Östra delen av schaktet och på cirka 1 meters djup påträffades en grund grop 0,5×0,6 meter i diameter. Gropen innehöll mörkare sotig humus med lite krossat tegel och murbruk.

Stenmuren påträffad i schakt 8 var uppbyggd med större kantstenar på mellan 0,5 och 1,1 meters storlek som en yttre barriär hållande en skalmur med mindre stenar på 0,1–0,35 meters storlek innanför, liksom tegelrester. Mellan stenarna var humusen något mörkare. Stenmuren härrör med all sannolikhet till en yttre vall (se figur 15).

Vallrester samt andra lämningar efter äldre försvarsanläggningar

En frågeställning inför förundersökningen var om det finns äldre försvarsanläggningar bevarade på Gullberget av de tidigare nämnda hus eller fäste med vallar och blockhus som ska ha funnits på platsen från senare medeltid och in i 1600-tal. Möjligt är att de raseringsrester som iaktogs i schakt

Figur 15. En bit av stenmuren som höll massor på plats upp mot slänten i öster. I förgrunden finns en större kantsten kvar (se markering), ytterligare två återfanns på vardera sidan men togs bort vid framrensningen av innermuren. Foto: Carina B. Plura.

Figur 16. Ett silvermynt funnet i schakt 1, klipp av örtug som tolkats vara ett Erik av Pommern-mynt från sent 1300- till tidigt 1400-tal. Foto: Lena Troedson.

Figur 17. På fotot syns stenmuren markerad med ett a i figur 9. Denna mur ska ha legat bakom förvaltarbostaden och kan därför också ha utgjort en begränsning även i senare tid. Däremot syns det tydligt att den norrgående murarmen håller en vall. I bakgrunden kan man ana att denna vall fortsätter i väster, men vi kan inte se någon begränsning här och har således inte kunnat mäta in den. Foto: Anders Kjellin.

Figur 18. På en närbild syns den omfattande bevarade vallen, som är markerad med ett b i figur 9. Fotot är taget i det närmaste sydvästlig riktning. Foto: Anders Kjellin.

Figur 19. På fotot taget i det närmaste mot öst syns ytan på vallen motsvarande markering c i figur 9. Foto: Anders Kjellin.

1 och 4 kan ha ett samband med de byggnadsrester som påträffades vid undersökningen 1973, som då tolkades tillhöra någon av Gullbergs fästen. Ugnstypen som dokumenterades 1973 ansåg Hans Andersson inte vara äldre än 1500-tal och han konstaterade att huset inte kunde vara yngre än 1687 vilket indirekt grovt skulle kunna datera raseringslagren vi nu funnit i schakt 1 och 4, liksom timmerstockarna. Silvermyntet funnet på 1,5 meters djup i schakt 1 daterar inte lagret men påvisar att fynd från tidigare aktiviteter också finns, troligen så tidigt som 1400-tal.

Diverse föremål i ytliga lager ner till dryga halvmeter, som blyplomb för havregryn, knappar, muskötkulor och mynt skvallrar om aktiviteter på Gullberget under 1800- och tidigt 1900-tal. Däremot är de murar, stenpackningar och vallar som iakttagits i schakten 2, 5 och 8 svårare att datera. Inga fynd har iakttagits i eller under dessa lämningar som kunnat ge en daterande fingervisning. Däremot kan vi nog utgå ifrån att mur och stenpackning i schakt 5 och 8 föregick skansen Lejonet, liksom övriga inmätta vallar på Gullberget. Däremot hade den stenpackning som rensades fram i schakt 2 en annan uppbyggnad och låg i ett lägre mer vattensjukt område, varför funktionen i detta fall kan vara en annan än en vall. Schaktet är placerat i norr och har således angränsat till det sankta området mot Göta älv. En möjlighet är att det är en slags dränering. Nästan ovanpå stenpackningen hittades den lilla lejonfigurinen vilken vi typologiskt daterar grovt till 1600–1700-tal. Här nåddes aldrig botten på schaktet då maskinen inte kom ner djupare än 2,2 meter.

Figur 20. Det stora fotot är taget mot öst och i mitten på bilden finns vallen (markerad som d i figur 9). Inflikad närbild tagen mot väst visar den synliga murvallen som ligger direkt vid järnvägens upplagsplats. Foto: Anders Kjellin.

Figur 21. Fotot är taget mot sydväst. På fotot syns delar av vällen med synlig mur på södra sidan av infartsvägen och överensstämmelse troligen med den lämning som dokumenterades av Hans Andersson 1973. På andra sidan vägen, strax nedanför skansen, syns en mur som troligen är tillkommen i senare tid och kan ha tillhört den förvaltarbostad som har funnits på den grusade parkeringsplatsen. Foto: Anders Kjellin.

Figur 22. På fotot syns brunnen som finns grävd i golvet på källarvåningen på skansen Lejonet. Brunnen är än idag delvis vattenfylld. Foto: Anders Kjellin.

Inventering av synliga vallrester på Gullberget

En snabb inventering utfördes på Gullberget i samband med förundersökningen av de vallar och stenformationer som är visuellt synliga på markytan på Gullberget. Dessa, med geodimeter inmätta, lämningar ger ingen komplett bild på bevarade mur- och vallrester, utan vi kan med säkerhet konstatera att under mark finns åtskilliga rester efter vallar och andra lämningar, något schaktgrävningen visar. Vissa i ytan synliga vallar och murrester kunde vi inte finna någon begränsning på och således mätte vi inte in dessa med geodimeter.

De inmätta lämningarna, markerade i figur 9 med bokstäverna a–e, bestod i vissa fall av stenrader (se figur 17, markerad med a i figur 9), men mestadels av vallar uppbyggda av sten och tegelrester mer eller mindre övertäckta med jord (figur 18 och 19, markerad med b och c i figur 9). På foton, figur 20 och 21, syns vall, vallkärna och murrester d och e vilka utgör tydliga begränsningar med en ytlig mur. Vallen d:s ytliga murdel vetter mot en upplagsplats för järnvägen och diverse material som slipers, spår och grus ligger samlat bitvis upp mot den bevarade muren. Vallen e följer infartsvägen mot skansen Lejonet på den södra sidan. Denna vallrest kan sekundärt vara påbättrad eller ändrad till i ytan synlig som mur. Möjligt är att det är delar av denna som Hans Andersson dokumenterade som vall och vallkärna vid undersökningen 1973 då belysningsstolpar skulle placeras utmed infartsvägen.

Däremot kan vissa synliga murpartier som syns på figur 21 vara sekundärt åtgärdade i senare tid, antingen påbättrade eller återuppbyggda, eller helt enkelt anpassad efter senare tids bebyggelse på berget. Den förvaltarbostad som ska ha byggts någon gång i slutet på 1800-talet, där en grusad parkering finns idag, revs när sista förvaltaren flyttade 1960. Förvaltarbostaden hade trädgård med frukt- och bärödling och möjligtvis också anlagda murpartier som begränsning runt fastigheten.

Brunn på Gullberget

Brunnen fotograferades vid en kortare besiktning inne i skansen Lejonet i samband med förundersökningen. Den är mycket grund men fortfarande delvis vattenfylld, påfylld naturligt av en källorder. 1951 sprängde SJ ett skyddsrum i klippan från Kruthusgatan och då sjönk vattennivån i den gamla brunnen (Ekroth 1979, s. 10). Möjligen kan denna vattenorder påverkas ytterligare om en tunnel sprängs genom Gullberget.

Då brunnen, som tidigare nämnts, grävts och rensats upp så minskar behovet av att undersöka brunnen arkeologiskt. Däremot kan en granskning av tillvaratagna fynd från brunnrensningen (i Götiska förbundets förvar) vara av intresse inför ytterligare åtgärder i området.

Utvärdering och förslag till fortsatta åtgärder

En primär uppgift vid förundersökningen var att fastställa fornlämningens omfattning och avgränsning. Vi kan konstatera att äldre försvarsanlägg-

ningar finns bevarade på Gullberget av de tidigare nämnda vallar och blockhus som ska ha funnits på platsen från senare medeltid och fram i 1600-tal.

Någon egentlig avgränsning kunde inte fastställas då lämningar iakttogs över stora delar av Gullberget, bitvis finns yttre begränsningar kvar i form av vallar, men i dagsläget är det oklart om dessa vallar utgör en yttersta begränsning. Den nuvarande ungefärliga fornlämningsbegränsningen bör dock utvidgas något i öst för att inbegripa den vall som så tydligt syns mot järnvägens upplagsområde. Här är också av vikt att tydligt fastställa denna begränsning, samt även i förlängningen fysiskt på plats markera på ett synligt sätt begränsningen så att vallar inte förstörs i angränsning till järnvägens upplagsområde (se figur 20).

Någon yttre begränsning i form av vallgrav har vi heller inte kunnat konstatera då en sådan borde påträffas utanför det nu aktuella förundersökningsområdet. En naturlig vattenavgränsning har funnits runt Gullberget då *Göta älv* flöt tätt intill klippan i norr och tillsammans med Gullbergsån och Fattighusån i söder bildades en naturlig vattengrav som omgärdade Gullberg. Någon annan vattengrav har vi inte funnit belägg för. Då förundersökningsschakt endast grävdes vid de planerade tunnelmynningarna och framförallt inom det som kunde betraktas som fornlämning har vi därmed inte nått större klarhet över anläggningens utbredning samt eventuella yttre aktivitetsspår kring denna.

Vad vi kan konstatera är att det finns rikt fyndförande lager med konstruktioner öster om skansen Lejonet och dessa kan ha samröre med de byggnadsrester som tidigare iakttagits på en avsats som numera utgör grusad parkering. Här ska också den 1973 dokumenterade ungsresten finnas kvar under mark. Dessutom förekommer vallar uppbyggda i sten på många sänkor och avsatser över Gullberget, också på Gullbergets västra sida där nu schakt grävts i slänten. Dessa vallämningar hör med all sannolikhet till de fästen och hus som föregått skansen Lejonet. För att få fram en datering på dessa vallars tillkomst, eventuella återuppbyggnad eller ombyggnation krävs att dessa undersöks arkeologiskt i större omfattning.

För att nå en fysisk avgränsning av fornlämningen i sin helhet krävs, dels en grundlig inventering av synliga lämningar, dels en kompletterande förundersökning, innan fornlämningens yttre gränser kan fastställas. Fokus för undersökningen har i detta skede koncentrerats kring de planerade tunnelmynningarna. Då planen är att Västlänken anläggs i öppna schakt både öster och väster om Gullberget, föranleder detta behov av kompletterande förundersökningar, när planerade ingrepp är mer specificerade kring omfattningen av arbetet av Västlänken och vad det för med sig.

Förutom rumsliga frågor kring utbredning och bevarande finns ytterligare frågeställningar inför vidare undersökningar på Gullberget. En intressant frågeställning kring Gullbergets äldre fästen är den roll de spelade för försvaret av nedre Göta älv under de århundraden som Gullberg var befäst. Viktigt är att sätta Gullberg i relation till kringliggande samtida fästen och urbana miljöer, som Älvsborgs fästning och Nya Lödöse. Vad var förhållandet mellan handelsstaden Nya Lödöse och Gullbergets fästen? Vilken roll hade fästet för den urbana utvecklingen i Göta älv-området? Vad försvarade

Gullberg, i vilket syfte och för vem under de århundraden som fästet var viktigt ur försvarssynpunkt?

Förslag på några frågor som kan ställas till det arkeologiska materialet:

- Hade Gullberg någon hamnanläggning?
- Kan vi utröna vilka fästen och hus som det fortfarande finns rester av på berget?
- Kan de olika nedbränning och rivningsfaserna ses och dateras?
- Vilka spår finns efter de som bebodde fästet?
- Hur såg livet ut inom fästet?

Referenser

- Andersson, H. 1973. Arkeologisk arkivrapport 1973:29 och 1973:30. Göteborgs stadsmuseum.
- Dahlbergh, E. Erik Dahlberghs dagbok (1625-1699). I tryck 1912, med förord av Herman Lundström, Uppsala.
- Ekroth, K. 1979. Skansen Westgötha Leijon. Nordiska Boktryckeri AB Göteborg.
- Gahrn, L. Gullbergs försvar 1612 – ett 400-årsminne. Ur [Lars Gahrn skriver](http://larsgahrnskriver.wordpress.com/page/15/), 1 december 2011. Mölndals stadsmuseum. <http://larsgahrnskriver.wordpress.com/page/15/>.
- Jansson, S-B. 1991. Erikskrönikan. Tidens förlag. Stockholm.
- Ljungberg, V. 1924. Göteborgs befästningar och garnison. Göteborgs Jubileumspublikationer. Göteborgs litografiska aktiebolag. Göteborg.

Administrativa uppgifter

- Riksantikvarieämbetets dnr:* 311-2359-2013.
- Länsstyrelsens dnr:* 431-23744-2013.
- Riksantikvarieämbetets projektnummer:* 12611.
- Intrasisprojekt:* V2013:167.
- Undersökningstid:* 18–21 november 2013.
- Underkonsulter:* Schakt & Transport i Borås Entreprenad AB, Trimtec AB och Studion Västsvensk konservering.
- Exploateringsyta:* 1100 kvadratmeter.
- Undersökt yta:* 100 kvadratmeter.
- Läge:* GSD-Fastighetskartan, blad 64D 0cS Partille.
- Koordinatsystem:* Sweref 99 TM.
- Höjdsystem:* Rikets, RH 00.
- Dokumentationshandlingar som förvaras i Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA), RAA, Stockholm:* –.
- Fynd:* fynd med Fnr 1–41 förvaras på Riksantikvarieämbetet, Arkeologiska uppdragsverksamheten, UV Väst i väntan på beslut om fyndfördelning.

Bilagor

Bilaga 1. Schaktbeskrivning

Schakt 1 (301)

7,8×2,5 m i N-S längdriktning (19,5 m²).

Lagerföljd

0–0,05 m torv.

0,05–0,3 m torvig humus.

0,3–0,6 m humus. Innehållande; blyplomb för havregryn, tegel, knapp och metallföremål.

0,6–0,9 m mjälig humus. Innehållande; tegelsten och metallföremål, samt trästock.

0,9–1,1 m mjäla. Innehållande; taktegel, rötter.

1,1–1,6 m mjäla. Innehållande; sot, kol, kalksten och humus- och sandlinser. I detta lager återfanns skikt med bevarat kulturlager samt ett mynt (klipp av örtug).

1,6– berg i schaktets norra del.

Vid 1,1 meters djup ökar tegelmängden markant. Både taktegel och tegelstenar. Flera horisonter iakttogs med sot- och kollinser i humus innehållande kalkstensrester efter bruk, samt keramik och musselskal från ostron.

Schakt 2 (303)

9,3×3 m i Ö-V längdriktning (27,9 m²).

Lagerföljd

0–0,1 m torv.

0,1–1 m humus. Innehållande; metallföremål som spänne, muskötkulor i bly, kontrollmärke i bly, järnkrok, spik samt mynt (ett tioöres från Norge 1888 och en ettöring från 1915) och porslin.

1–1,6 m mjälig humus. Innehållande; tegel, glas, rödgods och metallföremål. På 1,5 meters djup kom en förgylld miniatyrstatyett föreställande ett lejon.

1,6–2,2 m mjälig humus. Kulturlager innehållande sot, kol, organiskt material och humus med fynd av tegelstenar och metallföremål.

2,2 m– orörd mjälig sand i schaktets östra del.

I schaktets västra del, på mellan 1,5 och 1,9 meters djup, påträffades en yta med större stenar. En stor plan sten iakttogs på omkring 0,9 meter i diameter i mitten av schaktet, samt mot västra delen kom en samling stenar på mellan 0,4 och 0,7 meter i diameter i storlek. Stensamlingen föreföll ha mindre hålrum under sig och rikligt med vatten stod så småningom mellan stenarna, vilket kan förespråka tolkningen som en äldre dränering.

Schakt 3 (305)

4,4×2 m i NNV–SSÖ längdriktning (8,8 m²).

Lagerföljd

0–0,05 m torv.

0,05–0,3 m humus. Två muskötkulor i bly.

0,3–0,5/0,6 m grågul mjällig humus. Innehållande; rödgods, tegel och kol.

0,5/0,6–1 m mörkgrå något sandig mjäla. Innehållande; käke och bete från svin samt en ställd träpåle.

Schakt 4 (306)

3,9×2,2 m i N–S längdriktning (8,5 m²).

Lagerföljd

0–0,05 m torv.

0,05–0,6 m humus. Innehållande; rödgods och ben från får eller gris.

0,6–1,1 m sandinblandad humus. Innehållande; tegel, rödgods och metallföremål.

1,1–2,1 m mörk sotig humus. Kulturlager innehållande sot, kol, trästockar och humus med fynd av tegelstenar och metallföremål, som hästsko-söm i järn.

På omkring 1,3 meters djup dokumenterades 2 timmerstockar horisontellt liggande med drygt 1 meters mellanrum. Stockarna var ytligt brända. På omkring 2 meters djup iaktogs ytterligare två timmerstockar placerade i samma riktning. Två av stockarna hade spetsig ände och tydliga huggspår sågs.

Schakt 5 (309)

4,1×2,2 m i V–Ö längdriktning (9 m²).

Lagerföljd

0–0,05 m torv.

0,05–1 m humus. Innehållande; porslin, tre knappar i bly (varav en med ankarsymbol) och ben.

1–1,1 m gulgrå mjäla.

1,1 m– grulbrun sand.

I schakt 5 hittades en lagd stenpackning och ytterligare österut en grop. Stenpackningen hade en rätt oregelbunden form 1×1,2 meter och låg på cirka 0,25 meter djup. Stenarnas storlek varierade mellan 0,2–0,5 meter i diameter, en del av dessa var fogade med murbruk. Stenpackningen kan vara rest av mur och som förmodligen fortsätter söderut om schaktet.

I Östra delen av schaktet och på cirka 1 m djup påträffades en grop 0,5×0,6 meter i diameter.

Schakt 6 (313)

2,8×1,9 m i NV-SÖ längdriktning (5,3 m²).

Lagerföljd

0–0,05 m torv.

0,05–0,5/0,6 m humus. Innehöll sprängsten.

Schaktets placering på en slänt gjorde att ytan var svårgrävd för maskinen och då schaktet innehöll stora sprängstenar samt var fyndtomt så avslutades det.

Schakt 7 (312)

3,7×2,2 m i NV-SÖ längdriktning (8,1 m²).

Lagerföljd

0–0,05 m torv.

0,05–0,7 m humus.

0,7–1,2 m sten och sand. Mycket sten i östra delen av schaktet. I västra delen iakttogs en mörkare humuslins.

Schakt 8 (314)

4,7×2 m närmast VSV-ÖNÖ längdriktning (9,4 m²).

Lagerföljd

0–0,05 m torv, samt växtlager med buskar.

0,05–0,4 m humus. Innehållande; porslin, muskötkula, blyfragment, och ben.

0,4–1,2/1,4 m sandig humus. Innehållande stenmur. Fynd av järnföremål.

1,2/1,4 m– sandig mjäla, något humös.

Stenmuren var uppbyggd med större kantstenar på mellan 0,5 och 1,1 meters storlek som en yttre barriär hållande en skalmur med mindre stenar på 0,1–0,35 meters storlek innanför. Mellan stenarna var humusen något mörkare.

Bilaga 2. Fyndtabell

Fnr	Intrasisld	Name	Subclass	Material	Sakord	Beskrivning	Schakt	Lagernivå (djup)	Vikt (g)
2	1000011	Blyplomb		Metall	Blyplomb	Plomb för havre-gryn	1	0,3–0,6 m	6
3	1000013	Järn	Järn	Järn	Föremål	Rostigt järn	1	0,6–0,9 m	40
4	1000015	klipp av örtug? (mynt)		Metall	Föremål	Örtug 13-1400 tal ev Erik av Pommern	1	1,5 m	0
5	1000018	Järn, nyckel och spik	Järn	Järn	Spik	4 spik och 1 ev nyckel	1	0,3–0,6 m	67
6	1000020	Knapp		CU-leg	Knapp	Knapp cu-leg	1	0,3–0,6 m	1
7	1000023	Göta Lejon		CU-leg	Föremål	Förgyllt miniatyr lejon	2	1,5 m	178
8	1000024	Spänne		CU-leg	Spänne	Spänne, cu-leg	2	0,8 m	13
17	1000032	Järnkrok	Järn	Järn	Föremål	Krok i järn	2	1,5 m	11
18	1000033	Muskötkula		Metall		Muskötkula i bly	2	0,3–0,7 m	13
19	1000034	Mynt		CU-leg		1 öre 1915	2	0,3–0,7 m	1
20	1000036	Kontrollmärke		Metall	Föremål	Kontrollmärke i bly	2	0,3–0,7 m	26
21	1000037	Skärvor av porslin	Kärl Senmedeltida och efterreforma- toriska	Keramik	Porslin		2	0,3–0,7 m	18
22	1000040	Glas	Glas	Glas			2	1,1–1,2 m	10
23	1000041	Glas	Glas	Glas		Bitar av glas	2	1,5 m	37
25	1000044	Järnspik	Järn	Järn	Spik	3 st järnspikar	2	0,8 m	46
26	1000045	Keramik, rödgods	Kärl Senmedeltida och efterreforma- toriska	Keramik	Rödgods	Rödgods	2	1,4 m	25
27	1000046	Keramik	Kärl Senmedeltida och efterreforma- toriska	Keramik	Rödgods	Rödgods	2	1,5 m	14
28	1000047	Keramik	Kärl Senmedeltida och efterreforma- toriska	Keramik	Rödgods	Rödgods	2	1,1–1,2 m	10
29	1000048	Porslin	Kärl Senmedeltida och efterreforma- toriska	Keramik	Porslin		2	0,8 m	0
30	1000049	Mynt, Norge		Metall	Föremål	Mynt (norge) 10 öre, 1888	2	0,8 m	1
31	1000051	Muskötkula		Bly		Muskötkula av bly	2	0,8 m	11
32	1000052	Keramik, rödgods	Kärl Senmedeltida och efterreforma- toriska	Keramik	Rödgods	Rödgods	3	0,45 m	23
33	1000054	Muskötkulor		Bly		2 kulor av bly	3	0,2–0,35 m	23
34	1000056	Keramik	Kärl Senmedeltida och efterreforma- toriska	Keramik			4	0,5 m	4
35	1000057	Keramik	Kärl Senmedeltida och efterreforma- toriska	Keramik			4	1,1 m	9

Fnr	Intrasisld	Name	Subclass	Material	Sakord	Beskrivning	Schakt	Lagernivå (djup)	Vikt (g)
36	1000059	Hästkosöm		Järn		Hästkosöm i järn	4	1,9 m	4
37	1000061	Knapp		CU-leg	Knapp	Knapp ankar-symbol	5	0,5 m	2
38	1000062	Knappar		Metall	Bearbetat	Knapp av bly och cu-leg	5	0,2–0,35 m	8
39	1000064	Bly fragment		Bly			8	0,35 m	29
40	1000066	Järnföremål	Järn	Järn			8	0,8 m	71
41	1000067	Muskötkula		Bly		Smashad musköt-kula, dansk?	8	0,35 m	9

Figurförteckning

Figur 1. Platsen för undersökningen markerad på utsnitt ur GSD-Översiktskartan, blad 253 Göteborg (skala 1:250 000), och GSD-Sverigekartan.	4
Figur 2. Fornlämningen markerad grovt med röd oval och tunnelmynningarnas områden markerade vid Gullbergs fot på utsnitt ur GSD-Fastighetskartan, blad 64D 0cS Partille. Skala 1:5000.	6
Figur 3. Förundersökningsschakten markerade på utsnitt ur GSD-Fastighetskartan, blad 64D 0cS Partille. Skala 1:1000.	7
Figur 4. Platsen för den nordöstliga tunnelmynningen. Foto, mot sydväst: Carina B. Plura.	8
Figur 5. Platsen för den sydvästliga tunnelmynningen. Foto, mot öst: Carina B. Plura.	8
Figur 6. Den stora kartbilden visar plan och profil av Gullbergsskärpan med jordskans från Gullbergs slott, så som den ska ha sett ut år 1687 innan skansen Lejonet byggdes. Den röda stjärnformade markeringen visar var skansen Lejonet skulle placeras. (Original finns på Krigsarkivet, serien Fortifikationsarkivet. Fotot är taget av Tom Wennberg, Göteborgs stadsmuseum). Den mindre teckningen visar Gullbergs slott på en dansk medaljbild med fristående hus omgivna av låga och sluttande vallar. Några mindre utanverk omger det låga berget. Till höger i förgrunden ses Mölndalsån, som mynnar ut i Göta älv. Över ån leder Gullbergsbro. Teckning: Lars Gahrn efter den danska segermedaljen (Gahrn 2011).	10
Figur 7. Fotot visar tegelkonstruktionen som Hans Andersson dokumenterade 1973. Bilden är en kopia av ett foto i Göteborgs Musei Arkiv, Provgrävning, skansen Lejonet 1973.	12
Figur 8. Alla lager gick noggrant igenom med metalldetektor; en metod som visade sig ge goda resultat med flera metallfynd. Foto: Carina B. Plura.	13
Figur 9. Schakt 1, 2 och 4, placerades i en nordlig slänt precis norr om den grusade parkeringsytan, schakt 3 grävdes närmare vägen som leder in till skansen Lejonet. Vallarna är markerade med a–e. Utsnitt ur GSD-Fastighetskartan, blad 64D 0cS Partille. Skala 1:500.	15
Figur 10. På fotot syns den tvärgående stocken i schakt 1, placerad i nordöstlig-sydvästlig riktning. Den har troligen haft en funktion av att hålla jordmassor på plats i slänten mot norr. Foto: Carina B. Plura.	16
Figur 11. På omkring 1,3 meters djup i schakt 4 dokumenterades 2 timmerstockar horisontellt liggande med drygt 1 meters mellanrum. Stockarna var ytligt brända. På omkring 2 meters djup iaktogs ytterligare två timmerstockar placerade i samma riktning. Två av stockarna hade spetsig ände och tydliga huggspår sågs. Troligen har dessa stockar haft en stabiliserande funktion för hållfasthet så att jordmassor i slänten hålls på plats. Foto: Carina B. Plura.	17
Figur 12. På fotot renser arkeolog Anders Kjellin framstenssamlingen med hålligheter mellan och under stenarna i schakt 2. Foto: Carina B. Plura.	18
Figur 13. Schakt 5–8 placerades på Gullbergets sydvästra sida. Skala 1:200. Utsnitt ur GSD-Fastighetskartan, blad 64D 0cS Partille.	19
Figur 14. En stenpackning i schakt 5 som tolkas som en murrest. Schaktet förlades på en avsats invid en brant bergvägg. Foto: Anders Kjellin.	20
Figur 15. En bit av stenmuren som höll massor på plats upp mot slänten i öster. I förgrunden finns en större kantsten kvar (se markering), ytterligare två återfanns på vardera sidan men togs bort vid framrensningen av innermuren. Foto: Carina B. Plura.	21

Figur 16. Ett silvermynt funnet i schakt 1, klipp av örtug som tolkats vara ett Erik av Pommern-mynt från sent 1300- till tidigt 1400-tal. Foto: Lena Troedson.	21
Figur 17. På fotot syns stenmuren markerad med ett a i figur 9. Denna mur ska ha legat bakom förvaltarbostaden och kan därför också ha utgjort en begränsning även i senare tid. Däremot syns det tydligt att den norrgående murarmen håller en vall. I bakgrunden kan man ana att denna vall fortsätter i väster, men vi kan inte se någon begränsning här och har således inte kunnat mäta in den. Foto: Anders Kjellin.	22
Figur 18. På en närbild syns den omfattande bevarade vällen, som är markerad med ett b i figur 9. Fotot är taget i det närmaste sydvästlig riktning. Foto: Anders Kjellin.	22
Figur 19. På fotot taget i det närmaste mot öst syns ytan på vällen motsvarande markering c i figur 9. Foto: Anders Kjellin.	22
Figur 20. Det stora fotot är taget mot öst och i mitten på bilden finns vällen (markerad som d i figur 9). Inflikad närbild tagen mot väst visar den synliga murvallen som ligger direkt vid järnvägens upplagsplats. Foto: Anders Kjellin.	23
Figur 21. Fotot är taget mot sydväst. På fotot syns delar av vällen med synlig mur på södra sidan av infartsvägen och överensstämmer troligen med den lämning som dokumenterades av Hans Andersson 1973. På andra sidan vägen, strax nedanför skansen syns en mur som troligen är tillkommen i senare tid och kan ha tillhört den förvaltarbostad som har funnits på den grusade parkeringsplatsen. Foto: Anders Kjellin.	24
Figur 22. På fotot syns brunnen som finns grävd i golvet på källarvåningen på skansen Lejonet. Brunnen är än idag delvis vattenfylld. Foto: Anders Kjellin.	24

Gullberget och skansen Lejonet

En arkeologisk förundersökning har av Riksantikvarie-ämbetet, Arkeologiska uppdragsverksamheten (UV Väst) utförts på fornlämning Göteborg 135:1, Gullberget med skansen Lejonet. Orsaken var projektering för ny järnväg, Västlänken, som skulle innebära att en tunnel byggs genom Gullberget och under befästningslämningen skansen Lejonet. Vid förundersökningen iaktogs lämningar i form av vallar, murar och timmerstockar, vilka bedöms tillhöra Gullbergs fäste, skans, eller hus som funnits på Gullbergs-klippan innan skansen Lejonet byggdes på slutet av 1600-talet.

